

structure of violent criminals' psychological attitudes is analyzed as well as their other individual psychological features. Psychological attitudes are forms of unconscious mental human activities. They are fixed in person's system of values when they are repeated and have influence on person's behavior. This research is conducted taking into account that the crimes of violence are often characterized as «without reason», are committed with cruelty, inflicting irreparable harm to people's life and to health. In our view, it is important to reveal a role of psychological attitudes as an unconscious component in the structure of a personality of a violent criminal. The theory of attitude is examined in the framework of D.N.Uznadze views. Delinquent behavior as one of forms of deviant behavior is at the center of attention of the examination. There are initial results of research of the convicts who committed repeated crimes of violence. Results of the research of psychological features of criminals with violent orientation, including their unconscious sphere, can be actual for determination of reasons of deviant behavior; choosing of the methods for its effective preventing and psychological correction, especially for convicts in the places of imprisonment and also during rehabilitation after serving of punishment.

Key words: *deviant behavior, violent criminality, unconscious, psychological attitudes, dispositions, delinquent behavior, preventive measures, psychological correction.*

УДК 159.923.3

ФЕНОМЕН САМОСТІЙНОСТІ В КОНТЕКСТІ АДАПТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Павлюк М.М.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна

У статті розглядаються психологічні механізми розвитку самостійності як особистісної якості майбутніх фахівців. Передумови становлення окремих компонентів самостійності та їх процесуальні аспекти. Розкрито потенціал психологічних теорій особистості у контексті прородини самостійності, глибинних витоків феномена вивченої безпорадності як протилежного полюса самостійності, що має вирішальне значення у контексті розуміння адаптивних процесів. Підкреслено роль внутрішньої мотивації, джерелом якої є потреба в автономності та самовизначенні. Наведено переконливі докази, що для людини життєво важливо бути незалежною, здатною до самовизначення та діяти у відповідності до своєї мотивації, що йде зсередини, а не контрольованої зовні. Визначено перспективи застосування закономірностей розвитку самостійності особистості майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: *самостійність, майбутні фахівці, професійна підготовка, вивчена безпорадність, компоненти самостійності, адаптивні процеси.*

Актуальність дослідження. Однією із системотвірних якостей особистості є її самостійність, що набуває особливої ваги в умовах

системних трансформацій у сучасному суспільстві. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентно-спроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя. Закон України «Про вищу освіту», передбачає цілу низку змін, які пов'язані із самостійністю та незалежністю учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості. Усі ці новації висувають необхідність не лише зовнішніх, а й передусім внутрішніх змін на усіх рівнях. В першу чергу йдеться про особистісні зміни, які запускають динаміку усіх інших трансформацій у суспільстві в цілому, та в галузі освіти зокрема. Нові орієнтири потребують розвитку особистісної самостійності, як основи при виборі траєкторії зростання та усвідомлення себе суб'єктом власного життєвого шляху. Урахування цих трансформацій не лише у змістовому, а й щонаперше у технологічному аспекті сприятиме розвитку адаптивних ресурсів особистості.

Мета статті: розкрити потенціал феномена «самостійності» особистості у контексті адаптивних процесів.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Проблема розвитку самостійності розглядалася з різним ступенем узагальнення ще з найдавніших часів і сягає своїм корінням у глибину античності. Відомі зокрема ідеї щодо розвитку самостійності з праць Платона, Сократа, Арістотеля.

У дослідженнях із психології про феномен самостійності зустрічаємо прямо чи опосередковано у різних як вітчизняних, так і зарубіжних концепціях особистості. Зокрема можна згадати ідеї представників гуманістичного напрямку К. Роджерса, А. Маслоу про прагнення до самоактуалізації як найвищу духовну потребу людини. Чи ідеї когнітивно-біхевіорального напрямку психології, зокрема про ідеї «стимул-ракетій» та феномен вивченої безпорадності.

У дослідженнях самостійність розглядалася по-різному: як якість чи властивість особистості (Г. С. Костюк, О. В. Петровський, О. Г. Ковальов), як риса характеру (К. К. Платонов), як тенденція (Н. Д. Левітов), як вольова властивість особистості, як здатність систематизувати, планувати, регулювати й активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні (В. І. Бродовські, І. П. Патрік, Д. А. Цірінг, В. Я. Яблонко), як узагальнена властивість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку, активній роботі думок, почуттів, волі (С.Ю. Головін), що свідчить про визнання стійкості самостійності як особистісного утворення, що забезпечує визначений характер і рівень поведінки та діяльності.

Самостійність є результатом великої внутрішньої роботи людини, її здатності ставити не лише окремі цілі, завдання, але й визначати напрямком власної діяльності (С.Л. Рубінштейн).

За терміном «самостійність» у різних авторів криється різноманітний психологічний зміст. Як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології думки вчених значно розходяться. Його розглядають як продуктивну активність та

як суб'єктний досвід (А.К. Осницький), як модель поведінки (А. Ребер), як певні види здібностей (К.К. Платонов).

Останнім часом інтерес дослідників зосереджується на вивченні різноманітних феноменів самостійності особистості, таких як: саморегуляції (О.В. Максим, Л.Г. Дика, В.І. Моросанова), самоствердження (Н.Є. Харламенкова), самопрезентації (А.Н. Лебедев), самовизначення (А.Л. Журавлев, А.Б. Купрейченко), самореалізації (З. В. Галажинський, Л. А. Коростилова, І. В. Солоднікова).

Особливої уваги заслуговує системне дослідження Г.С. Пригіна [4], у якому розроблено концептуальні основи самостійності особистості, які розглядаються з позицій суб'єктної регуляції діяльності її особистісно-типологічних особливостей, що найбільш яскраво виявляються в «автономності» особистості – однієї з найважливіших інтегративних якостей.

У розробці концепції самостійності особистості актуальними є ідеї П.К. Анохіна «Про функціональну систему», теорія «усвідомленої саморегуляції» О.А. Конопкіна, методологічні концепції системного підходу Б.Ф. Ломова, фундаментальні праці С.Л. Рубінштейна, В.А. Брушлинського про суб'єкта як активного діяча [1, 4, 6, 7].

Цікавим у напрямку дослідження самостійності є особистісна безпорадність і самостійність, які у дослідженні Цірінг Д.О. розглядаються як протилежні характеристики особистості. На думку автора, феномени самостійності і особистісної безпорадності тісно пов'язані з рівнем життєстійкості суб'єкта. Це підтверджується тим, що життєстійкість позитивно корелює з креативністю і схильністю до новаторства, які є когнітивною складовою самостійності. А також негативно корелює з показниками депресії і тривожності, що входять до емоційного компонента безпорадності. Однак, відмічає дослідниця, природа взаємозв'язків особистісної безпорадності, самостійності і життєстійкості та їх механізми потребують детального вивчення [9].

Життєстійкість являє собою систему переконань про себе, світ і відносини зі світом. Можна припустити, що така система переконань, якщо вона характеризується низькою вираженістю складових її компонентів, є додатковою характеристикою особистості з особистісною безпорадністю, і при достатній вираженості компонентів життєстійкість є характеристикою самостійності особистості.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння витоків та джерел розвитку самостійності особистості як психологічного утворення, необхідно звернутися до більш глибоких теорій вивчення особистості, на основі яких можна простежити окремі аспекти та визначити найбільш загальні закономірності процесу становлення самостійності впродовж різних етапів онтогенезу. На їх основі відтак визначити можливості цілеспрямованих психологічних впливів на процес формування самостійності у напрямку розширення адаптаційних можливостей особистості.

Цікавою в контексті задач нашого дослідження є концепція внутрішньої мотивації Е. Десі. Джерелом цієї мотивації автор бачить потребу автономності та самовизначення. Основна ідея цієї концепції зводиться до того, що для людини життєво важливо бути незалежною, здатною до

самовизначення, діючою у відповідності до своєї мотивації, що йде зсередини, а не контрольованою зовні. Для того, щоб у людини з'явилась «внутрішня мотивація» діяти в якомусь напрямку, необхідно надати їй можливість вибору.

О.В. Сидоренко виділяє концепцію внутрішньої мотивації як дуже важливу для ідеології запропонованого нею мотиваційного тренінгу [7]. Автор вважає, що мотивація передбачає створення умов, у яких у людини пробуджуються її власні мотиви. Мета мотиваційного тренінгу – оволодіння методами активізації мотивів людини і використання енергії актуально діючих мотивів. «Мотивація як система дій, – це, в сутності, створення збагаченого стимулами і можливостями середовища, в якому кожна людина актуалізує свої мотиви. Мотивована поведінка – це завжди результат вибору, усвідомленого або неусвідомленого, а не механічний наслідок підштовхування палочкою-стимулом» [7, с. 85].

У вітчизняній психології формування ідентичності пояснюється, як розвиток особистості через «привласнення» своєї «всебічної сутності»: Л. С. Виготський розробив теорію інтеріоризації, яка показує, що «через інших ми стаємо самим собою», «особистість, як і будь-яка вища психічна функція проходить через зовнішню стадію розвитку, тому що вона є спочатку соціальною». Механізмами розвитку особистості є ідентифікація та відокремлення. Мудрик, розкриваючи механізм відокремлення у контексті соціалізації, вводить для його позначення термін «автономізація». Далі для позначення відокремлення ми будемо використовувати цей термін. Ідентифікація – процес емоційного та змістового ототожнення себе з іншою людиною, групою, зразком. Розрізняють інтеріоризаційну ідентифікацію, «привласнення» і «відчуття» іншого, та екстеріоризаційну ідентифікацію перенесення своїх почуттів і мотивів на іншого. У взаємодії ці ідентифікаційні механізми дають можливість індивіду розвиватися, рефлексувати і бути адекватним соціальним очікуванням.

Автономізація є механізмом відстоювання окремим індивідом своєї природної і людської сутності, можливість виділити себе із загального цілого; зайняти особливе положення у суспільстві. Ідентифікація та автономізація розглядаються як діалектично пов'язані механізми: ідентифікація – механізм переживання суб'єктом ототожнення своєї тотожності з об'єктом ідентифікації: іншою людиною або будь-яким об'єктом. Автономізація – прагнення індивіда виділитися з числа інших, переживання суб'єкта своєї відстороненості від об'єкта. Автономізація – прагнення індивіда виділитися з числа інших, переживання суб'єкта своєї відстороненості від об'єкта. Об'єктивно ідентифікація виступає як механізм «присвоєння» індивідом своєї людської сутності, як механізм соціалізації особистості, а автономізація – як механізм індивідуалізації особистості. Мухіна В.С. виділяє два рівні народження особистості. Рівень першого народження - привласнення структури самосвідомості, відбувається не тільки через механізм ідентифікації.

Присвоєні елементи структури самосвідомості наповнюються індивідуальним вмістом і закріплюються в особистості завдяки її здатності до автономізації. Ідентифікація також вибіркова: зовнішні впливи завжди опосередковуються внутрішнім змістом, позицією особистості. Здатність до

автономізації - це перш за все позитивна здатність до утримання, захисту, збереження індивідуального. Рівень другого народження особистості, пов'язаний з формуванням світогляду. Проявом активної волі, через який у соціумі реалізується світогляд, є самостійність. І хоча цієї самостійності особистість вчиться через приклади значущих осіб, з якими вона ідентифікується, самостійність неодмінно вимагає здатності до автономізації. На цьому етапі розвитку особистості механізм автономізації діє на емоційному та когнітивному рівнях, це дає можливість при взаємодії з іншими людьми «зберігати своє обличчя» не тільки на емоційному, а й на раціональному рівні. Розглядаючи гіперфункцію механізмів ідентичності особистості, слід зазначити, що при депривації особистості бажаний рівень автономізації може замінитись відчуженням, а недостатній рівень автономізації та гіперфункція ідентифікації стати причинами розмитої ідентичності, співзалежності особистості.

Мухіна В.С також відмічає, що саме в юності загострюється потреба до автономізації, прагнення захистити свій унікальний світ від вторгнення сторонніх та близьких людей для того, щоб через рефлексію зміцнити відчуття особистості, щоб зберегти свою індивідуальність, реалізувати свої домагання на визнання. Підліток, пізнаючи себе через призму інших, орієнтується на те, «який я серед інших, наскільки я схожий на них», старшокласник більшою мірою орієнтується на те, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від інших і наближається до свого ідеалу.

За ствердженням М.В. Савчина, Л.П. Василенко, відкриття юнаком свого неповторного внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості полягає в тому, що старший школяр починає сприймати свої переживання, емоції як стан свого внутрішнього «Я», усвідомлює свою неповторність, неподібність до інших. Відкриття свого внутрішнього світу збуджує радість, хвилювання і супроводжується тривогою. А І.Ю. Кулагіна вважає, що внутрішнє «Я» особистості старшокласника не тотожне зовнішній поведінці, що актуалізує проблему її саморегулювання (самоконтролю, самооцінки, корекції, планування тощо). Юнацьке «Я» ще нецілісне, невизначене, його усвідомлення нерідко супроводжується тривогою або відчуттям внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. У зв'язку з цим посилюється потреба у спілкуванні, яке, попри те, стає більш вибіркоким.

Теорія вивченої безпорадності і в біхевіористичному, і в когнітивному напрямках розглядає вивчену безпорадність як стан, що виникає як реакція на невдачу, травмуючі події, що узгоджується із визначенням зазначеного феномена в різних словниках. Наприклад, М. І. Енікеев у «психологічному енциклопедичному словнику» пише: «Вивчена безпорадність – це стан дільної пасивності в окремих ситуаціях, що виникає у результаті систематичних невдач чи перешкод та має тенденцію до генералізації – поширення на суміжні види діяльності». Про стан безпорадності зустрічаємо також у інших авторів: Р. Корсіні і А. Аузрбаха, У. Сзмюлз. Однак ще в 1975 році М. Селігман пише наступне: «Деякі люди більше піддатливі депресії і тривозі, ніж інші. Для деяких осіб відчуття безпорадності і стан депресії настане тільки після тривалих, повторюваних, труднощів, що викликають страждання. Інші ж при найменших невдачах впадають у стан депресії, для

них депресія більше ніж стан, це властивість особистості.[2]. Стан безпорадності викликаний переважно досвідом, отриманим у ранньому дитячому та підлітковому віці. Слід відмітити, що М. Селігман у своїх дослідженнях зосереджується найбільше на вивченні станів безпорадності, так само як і його послідовники.

Ідея про розрізнення безпорадності як стану і як стійкої характеристики особистості отримала свій розвиток у вітчизняній психології в 2000-х роках, спочатку – в роботах Д. А. Цірінг, Н. А. Батурина, потім – у дослідженнях Є. В. Веденєєвої, Е. А. Єгорової, Є. В. Забіліної, Ю. В. Яковлевої. Зокрема було з'ясовано, що вивчена безпорадність - це утворення особистісного рівня, що являє собою сукупність особистісних особливостей у поєднанні із песимістичним атрибутивним стилем, депресивними та тривожними поведінковими характеристиками (пасивністю, байдужістю, відсутністю захопленості якою-небудь справою). Особистісна безпорадність є тією характеристикою, яка визначає особливості життєдіяльності суб'єкта: його поведінку, діяльність, взаємини з оточуючими. Вона виражається в пасивності суб'єкта, його нездатності справлятися з труднощами, перешкодами, його надмірною залежністю від оточуючих, обумовлює труднощі цілепокладання, песимістичність очікувань, а також велику утрудненість досягнення цілей, що вимагають докладання зусиль, гнучкості, наполегливості. Це характеристика особистості, що обмежує здатності суб'єкта до перетворення дійсності, з одного боку, і обмежує його *адаптаційні* можливості, з іншого боку. Як уже згадувалося вище, суб'єкт з особистісною безпорадністю, стикаючись з важкими життєвими ситуаціями, травмуючими або просто неприємними подіями, часто відчуває стан вивченої безпорадності. Особистісна безпорадність являє собою не просто сукупність цілого ряду окремих складових, компонентів, але їх цілісність, єдність, взаємопов'язаність, що робить можливим вживання по відношенню до цього феномену терміна «симптомокомплекс», який використовується переважно в медичній психології, зокрема, патопсихології, який відображає важливу характеристику особистісної безпорадності – її цілісність з одного боку, і наявність багатьох складових, з іншого боку. Це якісна єдність особливостей особистості, що визначає її взаємодію зі світом.

Особистісна безпорадність є стійким особистісним утворенням, що виникає і розвивається під впливом внутрішніх факторів. Причому визначальними факторами, на думку Д. Цірінг, є середовищні чинники, а вроджені передумови, такі як особливості нервової системи, статей або інші особливості, виступають скоріше, факторами ризику, що збільшують ступінь вразливості суб'єкта при взаємодії із середовищними факторами.

Крім особистісної безпорадності Д. Цірінг було виділено утворення особистісного рівня, протилежне за своїм психологічним змістом, назване «самостійністю», що характеризується вираженою вольовою активністю, оптимістичним світосприйняттям, емоційною врівноваженістю, інтринсивною мотивацією, креативністю. Обидва феномени мають у своїй структурі чотири основних компоненти: вольовий, мотиваційний, емоційний, когнітивний.[9]

Самостійність, як і особистісна безпорадність, визначає особливості життєдіяльності суб'єкта з тією різницею, що його поведінка, діяльність і

взаємини є проявом високої здатності до перетворення дійсності, яка виступає у якості власної активної життєвої позиції.

Самостійний суб'єкт не відчуває труднощів із цілепокладанням і виявляє високу результативність у тому, що стосується досягнення поставлених цілей. Він виявляє високою гнучкість, творчі здібності, високу наполегливість, цілеспрямованість, оптимістичність, впевненість у своїх силах при реалізації цілей. Поведінка суб'єкта із самостійністю вирізняється активністю, відкритістю у відносинах, здатністю до вибудовування сприятливих взаємини з оточуючими людьми, може виступати лідером у відносинах.

Самостійність – комплексна особистісна характеристика обумовлює більш високу успішність у діяльності, тоді як особистісна безпорадність визначає зниження успішності в діяльності.

Особистісна безпорадність і самостійність є характеристиками, що представляють собою два полюси одного континууму. Ступінь вираженості особистісної безпорадності і самостійності може бути різною і на зазначеному континуумі можливо безліч проміжних варіантів, пов'язаних також із рівнем суб'єктності.

Очевидно, що найбільш крайні межі континууму вкрай рідко можуть зустрітися в реальному житті і вважаються швидше теоретичним припущенням. Навіть люди з яскраво вираженою особистісною безпорадністю не є абсолютно безпорадними і здатні справлятися з деякими, хоча б нескладними життєвими завданнями. З іншого боку, вкрай складно уявити собі людину, яка виявляє абсолютну самостійність, адже допомога оточуючих людей залишається необхідною і важливою навіть для людей із вираженою самостійністю.

Необхідно відзначити, що слід розрізняти фізичну або вимушену безпорадність, з якою стикаються, наприклад, особи з обмеженими можливостями, і особистісну безпорадність, яка не визначається фізичними можливостями. Очевидно, що люди з вимушеною безпорадністю часто виявляють високий рівень самостійності, долають велику кількість труднощів, більш активні та креативні ніж фізично повноцінні.

Таким чином, особистісна безпорадність і самостійність являють собою стійку комплексну особистісну характеристику, що визначає особливості життєдіяльності суб'єкта, можуть мати різну ступінь вираженості і співвідносяться один з одним як дві сторони континууму. Можна сказати, що рівень вираженості досліджуваної характеристики і визначає її віднесеність до безпорадності або до самостійності.

Однією із теоретичних концепцій, тісно пов'язаних із безпорадністю, а точніше із полярними по відношенню до неї психічними утвореннями є концепція життєстійкості Сальвадоре Мадді. Автор визначає життєстійкість як інтегральну особистісну рису, відповідальну за успішність подолання особистістю життєвих труднощів. Концепція життєстійкості вивчається у тісному зв'язку із проблемами подолання стресів.[4]

Життєстійкість розуміється як система переконань людини про себе, світ і стосунки зі світом (Д.А. Леонтьєв, Е.І. Расказова). Високий рівень життєстійкості сприяє оцінюванню подій як менш травмуючих, що дає змогу більш успішно долати стрес. На думку Д.А. Леонтьєва, ця особистісна

змінна характеризує міру здатності особистості витримувати стресові ситуації, зберігаючи збалансованість і не знижуючи успішність діяльності. Ставлення особистості до змін, до власних внутрішніх ресурсів, оцінка нею можливостей керувати ними дають змогу визначити здатність особистості до подолання як повсякденних труднощів, так і тих, що носять екстремальний характер.

І якщо особистісна безпорадність передбачає піддатливість депресії, апатії, низьку стресостійкість, впевненість у марності власних дій, життєстійкість навпаки, знижує вірогідність депресії, підвищує стресостійкість, дає впевненість у можливості контролювати події. Очевидно, що висока життєстійкість характеризує самостійну особистість, тоді як низька життєстійкість притаманна безпорадній особистості. Життєстійкість включає в себе три порівняно автономних компоненти: включеність, контроль, прийняття ризику. Компонент включеність являє собою переконаність у тому, що залученість до того, що відбувається дає максимальний шанс знайти дещо значиме для особистості (за Д.А. Леонтьєвим).

При розвиненому компоненті залученості особистість отримує задоволення від власної діяльності. При відсутності такої переконаності виникає відчуття відторгненості, відчуття себе «поза» життям. Компонент залученості, очевидно, перегукується із поняттям «поток» у концепції М. Чиксентміхалі, що являє собою «цілісне почуття, яке відчувається людьми, які повністю віддаються своїй діяльності. Це радісне відчуття активності, коли людина повністю розчиняється на своєму занятті, навіть забуваючи про власне Я. Стан «поток» виникає при виконанні достатньо складних задач, необхідності високого рівня майстерності, чіткості цілей. Потік за М. Селігманом, є станом психологічного росту, що характеризується накопиченням ресурсів. Залученість на думку Л.А. Александрової, є важливою особливістю уявлень стосовно себе, оточуючого світу і характеру взаємодії між ними, яка мотивує особистість до самореалізації, лідерства, здорового способу життя і поведінки. Залученість дає змогу почуватися значимим і цінним і включатися у вирішення життєвих задач навіть при наявності стресогенних факторів і змін.

Компонент життєстійкості «контроль» визначається як переконаність у тому, що «боротьба дозволяє вплинути на результат, того що відбувається, нехай навіть цей вплив і не є абсолютним, а успіх не є гарантованим. Іншими словами, цей компонент відображає переконаність людини у наявності причинно-наслідкових зв'язків між її діями, вчинками, зусиллями і результатами. Чим більш вираженим є цей компонент, тим більш впевненою є особистість у ефективності власної активної позиції. Чим менше виражений даний компонент життєстійкості, тим менше людина вірить у те, що у її діях є сенс, вона відчуває безрезультативність власних спроб вплинути на хід подій. Ця переконаність у відсутності контролю над тим, що відбувається породжує стан вивченої безпорадності. Відчуття контролю приносить радість, у той час як втрата контролю є руйнівною [9, с. 142-143]. Відчуття контролю пов'язано із самооцінкою, особистісною

адаптацією до життєвих ситуацій, депресією, відчуженням, апатією, фобіями, станом здоров'я.

При переконливості людини у тому, що вона може вплинути на важливі для неї результати, людина концентрується на виконанні задач, виконує їх навіть на межі своїх можливостей, ставить перед собою складні цілі, не боїться нових, складних і незнайомих ситуацій, що у цілому відповідає самостійній особистості. За низького рівня контролю, людина уникає труднощів, ставить легкодосяжні цілі, залишається пасивною не вірить у ефективність своїх дій, що у цілому характеризує особистісну безпорадність.

Третім компонентом у структурі життєстійкості є «прийняття ризику», тобто переконаність людини у тому, все що із нею відбувається, сприяє її розвитку за рахунок знань, що випливають з її досвіду, – неважливо, позитивного чи негативного [4]. Цей компонент дозволяє особистості залишатися відкритою оточуючому світу, приймати події як виклик, випробування, що дають можливість набути нового досвіду та винести для себе певні висновки.

Життєстійкість позитивно корелює із суб'єктивним благополуччям, його компонентами – із задоволеністю теперішнім і минулим. Життєстійкість змінює характер стосунків між людьми. Вони стають більш відкритими, здатні відчувати любов і встановлювати здорові стосунки з іншими людьми. У контексті адаптивних процесів важливо пам'ятати, що компоненти життєстійкості розвиваються у дитинстві, а частково і в підлітковому віці. Хоча деякою мірою їх можна розвинути і пізніше. Їх розвиток головним чином залежить від стосунків батьків із дитиною. Наприклад для розвитку компонента «залученості» принципово важливими є прийняття і підтримка, любов і схвалення з боку батьків. Для розвитку контролю важлива підтримка ініціативи дитини, її прагнення справлятися із задачами зростаючої складності на межі своїх можливостей. Для розвитку прийняття ризику важливим є багатство вражень, мінливість та неоднорідність середовища.

Висновки. Таким чином, ми окреслили важливі аспекти розуміння феномена самостійності у контексті адаптивних процесів та можливостей розвитку даної особистісної якості через компоненти життєстійкості. **Подальші наукові пошуки** у цьому напрямку плануємо спрямувати у напрямку емпіричних досліджень самостійності як системної особистісної якості майбутніх фахівців, що сприятиме активізації їх адаптивних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – Москва : Институт психологии РАН, 1994 г. – 109 с.
2. Еднак В. Основи організації самостійної роботи студентів факультету фізичного виховання / В. Еднак // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 3. – С. 128-131.
3. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В. А. Козаков. – К. : Вища школа, 1990. – 247 с.
4. Наливайко Т. В. К вопросу осмысления концепции жизнестойкости С. Мадди [Электронный ресурс] / Т. В. Наливайко // Вестник Интегративной

психології. – 2006. – Вип. 4. – Режим доступа : <http://drupal.psychosfera.ru/?g=book/print/1239>

5. Прыгин Г. С. Психология самостоятельности : монография / Г. С. Прыгин. – Ижевск, Набережные Челны : Изд-во Института управления, 2009. – 408 с.

6. Савченко О. Я. Познавальна самостійність / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / за заг. ред. В. Т. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 679-680.

7. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2006. – 350 с.

8. Самостійна робота студентів: теоретичні і прикладні аспекти : збірник матеріалів міжнародної науково -методичної конференції / під ред. А. А. Баранова і Р. З. Трофимовой. – Ижевск, 2004. – 268 с.

9. Циринг, Д. А. Самостоятельность и беспомощность у студентов высших учебных заведений / Д. А. Циринг // Высшее образование сегодня. – 2008. - № 6. – С. 48-50.

REFERENCES:

1. Brushlinskii, A. V. (1994) *Problemy psikhologii subekta [Problems of subject's psychology]*. Moscow: Ynstytut psyhologyy RAN [in Russian].

2. Ednak, V. (2002) *Osnovy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv fakultetu fizychnoho vykhovannia [Fundamentals of independent work of students of Physical Education faculties]*. *Naukovi zapysky TDPU. Seriya: Pedahohika – Scientific Notes TDPU. Series: Pedagog. 3, 128-131* [in Russian].

3. Kozakov, V. A. (1990) *Samostoitelnaia rabota studentov i ee informatsionno-metodicheskoe obespechenie [Independent work of students and its informational and methodological support]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Russian].

4. Nalivaiko, T. V. (2006) K voprosu osmysleniia kontseptsii zhyznestoikosti S. Maddi [On the issue of understanding of S. Muddy's concept of vitality]. *Vestnik Integrativnoy psyhologii – Journal of Integrative Psychology, 4*. Retrieved from: <http://drupal.psychosfera.ru/?g=book/print/1239> [in Russian].

5. Pryhin, H. S. (2009) *Psikhohiia samostoitelnosti [Psychology of independence]*. Izhevsk, Naberezhnye Chelny: Izd-vo Instituta upravleniia [in Russian].

6. Savchenko, O. Ya. (2008) Piznavalna samostiinist [The cognitive independence]. *Entsyklopediia osvity [The Encyclopedia of Education]*. V. T. Kremen (Ed.). Kyiv : Jurinkom Inter [in Ukrainian].

7. Sidorenko, E. V. (2006) *Metody matematicheskoi obrabotki v psikhologii [Mathematical Methods in Psychology]*. SPb.: Rech [in Russian].

8. Baranov, A. A., & Trofimova, R. Z. (Eds.). (2004) *Samostiina robota studentiv: teoretychni i prykladni aspekty. [Independent work of students: theoretical and applied aspects]*. *Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferencii – Proceedings of international scientific and technical conference*. Izhevsk [in Ukrainian].

9. Tsirinh, D. A. (2008) Samostoitelnost i bespomoshchnost u studentov vysshyh uchebnyh zavedenyi [Independence and helplessness of university students]. *Vysshee obrazovanye segodnja – Higher Education today, 6, 48-50* [in Russian].

Павлюк М. М. Феномен самостоятельности в контексте адаптивных процессов. В статье рассматриваются психологические механизмы развития самостоятельности как личностного качества будущих специалистов. Предпосылки становления отдельных компонентов самостоятельности и их процессуальные аспекты. Раскрыт потенциал психологических теорий личности в контексте природы самостоятельности, глубинных истоков феномена выученной беспомощности как противоположного полюса самостоятельности, что имеет решающее значение в контексте понимания адаптивных процессов.

Подчеркнута роль внутренней мотивации, источником которой является потребность в автономности и самоопределении. Приведены убедительные доказательства, что для человека жизненно важно быть независимой личностью, способной к самоопределению и действовать в соответствии своей истинной мотивации, которая идет изнутри, а не контролируется снаружи. Определены перспективы применения закономерностей развития самостоятельности личности у будущих специалистов в процессе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: самостоятельность, будущие специалисты, профессиональная подготовка, выученная беспомощность, компоненты самостоятельности.

Pavlyuk M. M. The phenomenon of self-dependence in the context of adaptive processes. The article discusses the psychological mechanisms of self-dependence as a personal trait of future professionals, background of certain components of self-dependence and its procedural aspects. Potential of the psychological theories of personality is revealed in the context of self-dependence nature, deep origins of the phenomenon of learned helplessness as the opposite pole of self-dependence that is crucial for understanding of adaptive processes. The role of intrinsic motivation is emphasized, the source of which is the need for autonomy and self-determination. Strong evidences are shown that it is vital for a person to be self-dependent, able to self-determination and to act according to his/her motivation coming from within, not controlled externally. It was concluded that, for appearance of person's «internal motivation» aimed to acting in a certain direction, he/she should be given a choice, which is crucial on psychological steps towards increasing of person's adaptability. The phenomenon of personal helplessness, which is associated with inclination to depression, apathy, low stress resistance, conviction in futility of own actions, is characterized, and vitality is described that reduces the likelihood of manifestation of the above qualities and gives confidence in the ability to control events of own lives. Prospects of use of developmental objective laws of personal self-dependence of future specialists in the course of their professional training are discussed.

Key words: self-dependence, future specialists, training, learned helplessness, components of self-dependence, adaptive processes.